

Heretik: Sir Roger Scruton

27. 2. 1944 – 12. 1. 2020

Náš Sir Roger

Sir Roger Scruton vystupoval jako jakýsi český honorární filosof. Jeho podpora českého disentu během normalizace mu zprostředkovala poznání nejen naší kultury, ale i národní povahy, přičemž obě se mu v průběhu dalších let staly skutečně blízkými. Stěží bychom hledali jiného současného britského intelektuála (snad s výjimkou několika bohemistů), jenž by psal o T. G. Masarykovi a Karlu Čapkovi, Janu Patočkovi a Václavu Havlovi, ale i o Boženě Němcové či Leoši Janáčkovi. Není tedy divu, že se v reakci na Scrutonův nečekaný skon v našem tisku objevila řada nekrologů z pera jeho českých přátel, vesměs bývalých disidentů, z nichž se později někteří vydali na politickou dráhu. Tito autoři na Scrutona vesměs vzpomínají jako na politického myslitele, obránce

tradičního konzervativismu, kritika levicových ideologií a podporovatele českého antikomunistického disentu.

Na druhou stranu naši akademičtí filosofové obvykle nepovažují Scrutona za původního ducha, neboť si ho zpravidla povšimli jen jako autora populárního přehledu dějin moderní filosofie či drobné knížky o Kantovi, jež byly přeloženy do češtiny spolu s několika tituly z jeho četných polemických prací o politice a kultuře.¹ A do třetice,

¹ Do češtiny byly přeloženy tyto Scrutonovy práce vztahující se explicitně k filosofii: 2. čes. vyd.: *Krátké dějiny novověké filosofie. Od Descarta k Wittgensteinovi*. Přel. J. Ogrocký. Brno, Barrister & Principal 2002 (London, Routledge 1981); *Kant*. Přel. P. Toman. Praha, Odeon–Argo 1996 (Oxford, Oxford University Press 1982). Scrutonovy polemické práce o politice a kultuře pak

pokud Scrutonovu existenci v českém prostředí zaznamenají naši marxisté či postmodernisté mladší až střední generace, stane se jistě terčem jejich odmítavého hodnocení, protože je mimo jiné autorem jedné z nejtvrdějších kritik celé novější kontinentální levicové tradice, zvláště té francouzské, jež začíná Sartrem a Lacanem a pokračuje přes Foucaulta a Althussera až k Deleuzovi a Badiouovi.² Kniha, jejíž tematickou osou je právě tato zmíněná kritika, sice dosud nebyla přeložena do češtiny, ale v jednom z našich nejčtenějších deníků ji pochvalně recenzoval Jaroslav Peregrin.³

Prof. Peregrin prezentoval Scrutonovu kritiku především jako důkaz převahy analytické filosofie nad intelektuálním chaosem a morální nezodpovědností kontinentální „teorie“. Tato hodnotící perspektiva je samozřejmě do jisté míry oprávněná, neboť Scrutonův styl zásadně ovlivnilo anglické univerzitní vzdělá-

ní, jež ho formovalo v šedesátých letech minulého století v Cambridge, a všechny jeho práce se tudíž vyznačují jasností a strukturovaností, jež jsou typické pro analytický přístup. Od začátku však pro něj byli důležití nejen Frege a Wittgenstein, ale též klasický německý idealismus – a časem některé podněty transcendentální fenomenologie, zvláště pojetí filosofie jako popisu přirozeného světa [*Lebenswelt*].

Dokonce i Scrutonův postoj k dědější kontinentální teorii je diferencovaný: zatímco Lacana a Deleuze považuje v podstatě za intelektuální podvodníky, netají se svým obdivem k Sartrovi a Foucaultovi.⁴ Navíc nepochybně stojí za pozornost, že Scruton s těmito a dalšími podobně zaměřenými autory sdílí nejen řadu témat, ale také specifický historický přístup, a to i přesto, že obvykle dospívá k diametrálně odlišným závěrům, než jaké prezentují oni. Tento rys Scrutonova díla je nepochybně originální: stěží bychom našli jiného významného analytického filosofa, který by se – podobně jako Deleuze nebo Foucault – systematicky zabýval například povahou sexuální touhy či kritikou současné masové kultury, a navíc zmíněné autory četl a komentoval.

Scruton je však kromě toho také autorem náročných děl o estetice hudby a architektury, která jsou u nás obec-

(pokr. pozn. č. 1) v češtině zahrnují následující tituly: *Průvodce inteligentního člověka po moderní kultuře*. Přel. K. Cabalková. Praha, Academia 2002 (South Bend, Ind., St. Augustine's Press 1998); *Západ a ti druzí: globalizace a teroristická hrozba*. Přel. J. Ogrocký. Brno, Barrister & Principal 2016 (London, Continuum 2002); a *O potřebnosti národů*. Přel. E. Bakalář – P. Pšejka. Brno, CDK 2011 (London, Civitas 2004). První Scrutonovu knihou přeloženou do češtiny byl *Smysl konzervatismu*. Přel. P. Pithart – A. Plzák. Praha, Torst 1993 (London, MacMillan 1980).

2 Mám zde na mysli Scrutonovu knihu *Fools, Frauds and Firebrands: Thinkers of the New Left* (London, Bloomsbury 2015), jež je rozšířenou verzí publikace z roku 1985.

3 Peregrinova recenze Scrutonovy publikace *Fools, Frauds and Firebrands: Thinkers of the New Left*, vyšla v *Lidových novinách* 5. 3. 2016 pod názvem: „Scruton varuje: levice škodí myšlení“.

4 Nelíčený obdiv k intelektuálním výkonům J.-P. Sartra a M. Foucaulta se u Scrutona mísí s odporem vůči jejich mondénnímu radikalismu. Srov. zejména: Scruton, R., *Fools, Frauds and Firebrands: Thinkers of the New Left*, c.d., kap. 4: Liberation in France: Sartre and Foucault.

ně ignorována, ačkoli právě v nich se jasně ukazuje systematický charakter jeho myšlení a jeho snaha o ukotvenost v čemsi, co bychom mohli nazvat fundamentální filosofickou antropologií. Sir Roger měl pochopitelně za to, že jeho konzervativní morální, politické či estetické postoje vyplývají z těchto širších premis. O tom sice lze podle mého názoru úspěšně pochybovat, jak ještě ukáží dále, nicméně bez ohledu na to může mít každý z nás prospěch z množství dílčích postřehů a analýz, kterými jeho knihy, jichž publikoval bezmála pět desítek, překypují. Rád bych proto v následujících pasážích uctil památku Sira Rogera připomínkou jeho – zvláště u nás tolik přehlížených – příspěvků k estetice a filosofii člověka.⁵

Od zvuku k hudbě

Ze Scrutonových estetických spisů u nás vyšla pouze raná sbírka statí *Estetické porozumění*,⁶ ale i ta bohužel v bastardizované podobě – překladatel z ní vypustil celý oddíl příspěvků týkajících se estetiky hudby. Svůj editorský zásah, pokud si vzpomínám, při tom zdůvodnil tím, že hudební estetika u nás prý nemá tradici: vskutku kuriózní názor

v zemi Hanslicka, Hostinského, Nejedlého či Zicha (!), i když je pravda, že filosofie hudby ve stylu, v němž se během několika posledních desetiletí provozuje v analytické tradici, u nás zatím neznamenala širší ohlas. (Ke změně tohoto stavu však mohl právě přispět úplný překlad Scrutonovy knihy.) Analytickou hudební estetiku charakterizuje především detailní práce na více méně jasně definovaných tématech, jako jsou ontologie, reprezentace, výraz a emoce, či vztah mezi hudbou a jazykem. Vyčerpávající analýzy těchto témat najde zainteresovaný čtenář zvláště ve Scrutonově vrcholném díle, pětisetstránkovém traktátu *The Aesthetics of Music*, jež je navíc doplněno i množstvím kratších statí.⁷

Východiskem této hudební estetiky je pojem „akusmatického prostoru“, který slouží k popisu akustické zkušenosti, v níž vnímáme zvuky nezávisle na jejich kauzálních příčinách. Tato izolace čistého zvuku umožňuje zakoušet tóny jakožto cosi, co je odlišné od pouhého zvuku – jako skutečné intencionální předměty hudební zkušenosti. Tak se již v samotných základech Scrutonovy koncepce předpokládá, že podmínkou hudební zkušenosti je poslech západní tonální hudby ve ztišené koncertní síni. Od této fenomenologie hudební zkušenosti se postupuje ke zmíněným stan-

5 Ve velmi zjednodušené podobě si můžeme učinit představu o rozsahu a vzájemných souvislostech Scrutonových témat na základě četby jeho drobné knížky *Průvodce inteligentního člověka filosofii*. Přel. J. Ogrocký. Brno, Barrister & Principal 2003 (London, Duckworth 1996).

6 Scruton, R., *Estetické porozumění. Eseje o filosofii, umění a kultuře*. Přel. J. Ogrocký. Brno, Barrister & Principal 2005 (London, Methuen 1983).

7 Scruton, R., *The Aesthetics of Music*. Oxford, Oxford University Press 1999. Scrutonovy kratší texty věnované tomuto tématu jsou sebrány ve dvou svazcích: *Understanding Music: Philosophy and Interpretation*. London, Bloomsbury 2010; a *Music as an Art*. London, Bloomsbury 2018.

dardním tématům hudební estetiky, jako jsou obsah a výraz. Scruton tvrdí, že výraz je výsledkem výhradně estetické zkušenosti a že veškeré mimohudební významy jsou vyloučeny. To, co hudba vyjadřuje, jsou emoce, a podle Scrutona, jenž zde následuje Huma, jsou emoce východiskem jednání. Hudba, jejímž prostřednictvím můžeme zakusit emoce druhých, je tak důležitým nástrojem mravní výchovy, protože nás může učit, jak a co můžeme a máme cítit vůči druhým, což je podmínkou společenské existence.

Tímto způsobem Scruton již na značně abstraktní úrovni hudební estetiky buduje koncepci hudby jako klíčového nástroje umožňujícího dosažení morální koheze ve společnosti.⁸ Z tohoto pohledu pak kritizuje masovou kulturu, a zvláště populární hudbu. Tato kritika nám může připomenout u nás v poslední době hojně překládané Adornovy spisy. Scruton však odmítá Adornovu tezi, že správnou odpovědí na problém masové kultury je modernismus, zvláště pak atonální hudba, a hájí naopak tezi, že tato hudba je záměrně nesrozumitelná, a tudíž nemůže uspokojit emociální potřeby publika, jež touží po pospolitosti.

Lze samozřejmě polemizovat o tom, zda Scruton nezavrhne Schönberga,

resp. Adornovu interpretaci atonální hudby, předčasně. Lze-li totiž naopak věřit Adornovi, pak je Schönbergova nová hudba výrazem utopie, čili nové pospolitosti, a námaha, již je třeba vynaložit na porozumění této hudbě, naznačuje obtížnost dosažení utopie. I přes tyto pochybnosti je nicméně možné čtenářům Scrutonovu polemiku s Adornem v *The Aesthetics of Music* každopádně doporučit. Scruton jim Adorna nejen připomene podobným zasazením estetiky hudby do širšího kulturního a politického rámce, který ve standardní analytické hudební estetice obvykle absentuje, ale navíc jim nabídne i rigorózní analýzy, které by marně hledali v Adornově obskurní próze.

Dům a domov

Opustíme-li nyní oblast hudební estetiky, můžeme zmínit, že již svou druhou publikovanou knihou, *The Aesthetics of Architecture*,⁹ dokázal Scruton etablovat celou novou subdisciplínu – analytickou filosofii architektury. Její východisko je podobně fenomenologické jako ve Scrutonově teorii hudby. Základní zkušenostní fakt, s nímž musí architektura podle Sira Rogera počítat, je vzpřímenost lidské postavy – a z ní vyplývající vertikální orientace našeho vizuálního pole. Této zkušenosti odpovídají domy, jež se svou výškou nevy-

8 Právě toto téma lze považovat za klíčový motiv Scrutonovy wagnerovské trilogie: *Death-Devoted Heart: Sex and the Sacred in Wagner's Tristan and Isolde*. Oxford, Oxford University Press 2003; *The Ring of Truth: The Wisdom of Wagner's Ring of the Nibelung*. London, Penguin 2016; a *Wagner's Parsifal: The Music of Redemption*. London, Allen Lane 2020.

9 Scruton, R., *The Aesthetics of Architecture*. Princeton, N.J., Princeton University Press 1979. Srov. též sbírku Scrutonových populárnějších textů: *The Classical Vernacular: Architectural Principles in an Age of Nihilism*. Manchester, Carcanet Press 1995.

mykají lidskému měřítku a nabízejí pozorovateli vertikálně organizovanou fasádu. Tyto estetické a zároveň utilitární požadavky po dlouhá staletí naplňoval klasický architekt, jenž byl zároveň stavitelem, za pomoci příruček a vzorkovníků, předávaných z generace na generaci. Teprve v moderní době došlo k rozluce mezi funkcí stavitele a architekta a prosadila se představa, že estetiku lze oddělit od užitekosti.

Podobně jako ve Scrutonově hudební estetice, i v jeho estetice architektury by bylo možné zpochybnit zvolené fenomenologické východisko, jež obhájí klasicismus jako univerzálně uplatnitelný styl, který zavrhl až moderní doba. Osobně se sice domnívám, že Scruton použitelnost klasicismu pro současné stavební účely velmi přeceňuje a že jeho kritika architektonického modernismu je nepřijatelně paušální. (Scrutonova elegie nad ztrátou domova v moderní době znímí styžeideggeriánsky, což jistě není náhoda.) Na druhou stranu, jeho odsudek toho, co nazývá „architekturou horizontály“ – tj. typicky moderní výškové stavby, která vrší jedno identické patro na druhé libovolně vysoko a namísto příznání strukturované fasády pak vše zakryje jednolitou skleněnou deskou – nelze jen tak snadno odbýt, podobně jako pronikavé komentáře na adresu užití marxismu a sémiotiky v novější teorii architektury. Zvláště jeho demolice módní koncepce architektury jako svého druhu „jazyka“ se mi jeví definitivní.

Lidská přirozenost a přirozený svět

Již jsem uvedl, že jak v estetice hudby, tak v estetice architektury považuji Scrutonovo východisko za v pravém slova smyslu fenomenologické. V několika svých spisech nastínil také koncepci úplnější filosofie člověka a lidského světa, jíž je taková fenomenologie součástí. První systematický pokus v tomto směru najdeme zřejmě v rozsáhlém traktátu o lidské sexualitě, *Sexual Desire*.¹⁰ Domnívám se, že Scrutonovým analýzám rozdílů mezi vzrusem a touhou, animalitou a osobností, sexualitou a erotikou nelze mnoho vytknout, ačkoli se obávám, že jeho interpretace psychoanalýzy a feminismu je poměrně zjednodušující. Scruton však byl patrně první, kdo o těchto tématech pojednal analytickým stylem. V pozdějších letech rozšířil své analýzy též o kritiku evoluční psychologie, která si dnes činí nárok na to, aby se stala univerzální vědou o člověku a kultuře.¹¹

Sir Roger má ovšem za to, že žádný biologický či jinak reduktivní přístup není práv komplexnosti lidské situace, kterou prý nejlépe vystihuje krásná literatura, umění, filosofie a náboženství. Jeho kritické poznámky na adresu takto založených projektů jsou vesměs duchaplné a přínosné, přestože naturalis-

10 Scruton, R., *Sexual Desire: A Moral Philosophy of the Erotic*. London, Weidenfeld & Nicolson 1986.

11 Viz Scruton, R., *The Face of God*. Oxford, Oxford University Press 2012; a též též, *The Soul of the World*. Oxford, Oxford University Press 2014.

ta by namítl, že moderní reduktivní věda o člověku stojí teprve na svém začátku.

Scrutonův cíl v *Sexual Desire* má však mnohem širší společenský dopad, nejde mu jen o kritiku moderních věd o člověku. Ze své filosofické antropologie se totiž snaží vyvodit značně tradicionalistickou sexuální morálku, a to včetně dedukce morální nadřazenosti heterosexuality nad homosexualitou. Tato nadřazenost prý spočívá v tom, že v heterosexuálním svazku se člověk otevírá „tajemství“ druhé osoby s odlišným sexuálním orgánem, zatímco v homosexuálním spojení se žádné podobné překvapení nekoná.¹² Z dnešního hlediska vyznívá podobná argumentace vskutku antikvárně, ačkoli je zřejmě fér zmínit i to, že Scruton výslovně odmítá klasifikovat homosexualitu jako druh perverze.

Závěrem se vracím k otázce, kterou jsem zmínil již v úvodu této vzpomínky, ke vztahu mezi Scrutonovou filosofií a jeho konzervativismem. Zdá se, že v každé oblasti, kterou jsem se tu zabýval, se nás sir Roger snažil přesvědčit, že konzervativismus plyne z jeho základních filosofických postojů. Nelze se však zbavit podezření, že jeho estetiku hudby utvářel spíše jeho hudební vkus než filosofické předpoklady – a že totéž platí pro vztah mezi jeho estetikou architektury a architektonickým vkusem a obdobně mezi jeho filosofickou antropologií a konzervativní morálkou. Lze-li však takové podezření vztáhnout na dílo duchaplného konzervativního myslitele, nelze si namlouvat, že něco podobného nelze učinit i v případě těch z nás, kteří zastávají progresivnější stanoviska.

12 Scruton, R., *Sexual Desire: A Moral Philosophy of the Erotic*, c.d., s. 305–310.